

Preek 16-10-2016

Ds Jaco Zuurmond

5e zondag van de herfst

Genesis 37, 12 – 28

Naar Egypte - de 'ondergang' tegemoet

Gemeente van de Levende,

“... en die Ismaëlieten namen Jozef mee naar Egypte”. Na enkele weken te hebben meegedeeld met Jakob, en zijn broer Esau, beginnen we vandaag aan zeg maar de tweede helft van onze herfst-cyclus. En vanaf vandaag staan Jozef en zijn broers centraal. Was de relatie tussen de twee broers al zeer complex – vanaf nu zijn het er twaalf (plus ook nog eens een zuster – al slaan de roostermakers haar verhaal ditmaal over), en daarmee is de grote woorden van ‘broederschap’ en ‘zusterschap’ alleen nog maar ingewikkelder geworden!

Veelzeggend is het dat de roostermakers er vanmorgen voor gekozen hebben om de eerste Jozef-lezing te laten eindigen met het woord ‘Egypte’: “... en die Ismaëlieten namen Jozef mee naar Egypte”. Het is een leeswijzer voor de komende weken. Mogen de liedjes in de moderne Josef-musical nog zo vrolijk van toon zijn, ons staat geen vrolijk verhaal te wachten.

Want Egypte, dat staat in de Bijbelse beeldspraak voor de ondergang. Egypte, dat is het einde van de menselijkheid. Egypte dat is het piramideland – het beeld bij uitstek voor de anti-solidariteit - met één heerser aan de top, die leeft in weelde, en een brede laag van slaven aan de onleefbare onderkant. En dat, die onderkant, is de plaats waar Jozef terecht komt. Het verhaal van Jozef is een verhaal van ongekende ondergang. Ondergang eerst in de put. Ondergang vervolgens naar Egypte. En daarmee zal het dieptepunt nog niet zijn bereikt, het allerdiepste is natuurlijk de combinatie van beide beelden – ofwel een put in Egypte – ofwel de kerker van de koninklijke gevangenis, waarin Jozef zal belanden – het is in het Hebreeuws hetzelfde woord. Als Jakob, in het gedeelte ná de lezing van vanmorgen, te horen krijgt van Jozefs verdwijnen en dan zegt dat hij Jozef achterna wil, dan spreekt hij van ‘neerdalen ter helle’. Haast een citaat uit de apostolische geloofsbelijdenis, avant la lettre... Een ‘neerdaling ter helle’, dat is waar we van gaan lezen.

Nee, het wordt geen vrolijk verhaal, het verhaal van Jozef. Ons staat hier in de kerk een pittige tweede helft van de herfst te wachten. Broederschap, zusterschap zal een ongelooflijk gecompliceerde kwestie blijken.

Het wordt, en dat spijt mij zeer, ook geen vrolijk verhaal vanmorgen. De lezing biedt daartoe geen aanknopingspunten. De lezing van vanmorgen biedt überhaupt geen uitzicht. Vanmorgen lijkt veeleer alles vast te lopen.

Daarmee is de lezing van vanmorgen wél ongekend realistisch. En dat is precies de kracht van de verhalen van Jakob en Jozef. De kracht is niet dat ze komen met een idealistische broederschaps- of zusterschaps-moraal – zo van, mensen zouden veel betere zusters en broeders moeten zijn. Nee, de kracht is juist dat de verhalen van Jakob en Jozef heel realistisch analyseren hoe moeilijk die zusterschap en broederschap in werkelijkheid zijn. Als Israël deze verhalen vertelt is dat een analyse van de eigen identiteit. Wat is dat ‘Israël’, wie zijn wij als volk. Wat is het ‘samen’ dat ons bindt. Wel, dat ‘samen’ dat mensen bindt is bijzonder complex... en bijzonder wankel..., want vaak lijkt de tegenkracht, het ‘ieder voor zich’ veel groter, zo vertelt het verhaal van de identiteit van ‘Israël’.

Ook de inleidende lezing van vanmorgen blijkt bijzonder realistisch. Er zitten zo veel herkenbare momenten in, akelig herkenbare momenten. Herkenbaar is de uitgangspositie van het verhaal van vanmorgen: Het is zo herkenbaar... dat voortrekken van Jozef door Jakob. Het is zo herkenbaar, de jaloezie die daar het gevolg van is. De dromen van Jozef... dat jij de grootste bent van allen... wie herkent ze niet? Maar ook de irritatie van de anderen over die dromen... wie herkent het niet. En de pure haat die uit dit alles groeit... wie zou durven beweren dat hij hier niets van begrijpt...?

Herkenbaar is het verhaal dan ook in z’n vervolg. Al zit het subtiel in elkaar. De werkelijkheid is nooit zwart-wit. En ook het verhaal van vanmorgen is niet zwart-wit. Dat begint met Jozef die zijn broers zoekt... en die ondertussen zelf gevonden wordt. “Een man vond hem”, zo lezen we. Een wonderlijke zin... over een wonderlijke, anonieme, man. Maar zo gaat dat... je denkt dat je aan het zoeken bent, en ondertussen wordt je gevonden. De ironie van de geschiedenis.

Die dubbelheid zet zich met dubbele kracht door in het verhaal van Ruben. Ruben wil voorkomen dat zijn broers Jozef doden... Maar in plaats van die stelling openlijk in te nemen in het debat van de broers, neemt hij zijn toevlucht tot een list. Ruben heeft namelijk ook een eigen belang. In een eerder hoofdstuk is verteld dat hij

het bed gedeeld had met één van de vrouwen van zijn vader... Er valt dus nog wat goed te maken tussen Ruben en Jakob. En Ruben ruikt hier de kans om zich te rehabiliteren... al is het dan ten koste van zijn broers. Broederschap die ingezet wordt tegen broederschap... Hoe complex wil je het hebben. Hoe realistisch wil je het hebben?

Hoe realistisch wil je het hebben? Afgelopen donderdag vond in De Wonne een gesprek plaats tussen generaal-majoor Martin Wijnen, plaatsvervangend commandant van de landmacht (overigens in Enschede wonend) en Kees Kalkman, zeer wel ingevoerd vertegenwoordiger van (zeg maar) de vredesbeweging.

Thema was 'Is oorlog een oplossing' – ofwel, moet je in onze ingewikkelde moderne internationale samenleving soms militair ingrijpen... of doe je dat beter toch maar niet?

Het werd niet echt een goed gesprek, helaas. Maar wat mij raakte was de enorme complexiteit die door alles heen zichtbaar werd. De dubbelheid ook.

Het ging bijvoorbeeld over het militair ingrijpen door de internationale gemeenschap in Libië in 2011. Daarvoor waren heel goede motieven aanwezig. De toenmalige Libische leider Gadaffi dreigde de toen opstandige stad Benghazi met de grond gelijk te maken en de bewoners uit te moorden. "We komen vanavond, en we tonen geen genade", zo sprak Gadaffi... Dat was voor de internationale gemeenschap het sein om in te grijpen. Voorop liep toen de Franse president Sarkozy... die haalde de Engelse premier Cameron over... en die weer de Amerikaanse minister van buitenlandse zaken Hillary Clinton... en zo liet tenslotte president Obama zich overhalen... en stegen al snel de bommenwerpers op, richting Libië... Om Benghazi te bevrijden, allereerst. Maar al snel werd het: Gadaffi moet weg.

"Het gevolg was politieke en economische ineenstorting, interne strijd, een humanitaire crisis, een migratiecrisis, grootschalige schending van mensenrechten, de verspreiding van wapens van Gadaffi in de regio en de opkomst van Islamitische Staat in Noord-Afrika." - Aldus een evaluatierapport van het Britse Lagerhuis, recent verschenen, 5 jaar na dato.

"Met de kennis van nu...", zogezegd. "zouden we het niet meer doen". Maar... (en daar kwamen we donderdagavond echt niet uit) betekent dat fiasco van toen dat je in voorkomende gevallen nu maar beter niets doet???? En dan het grofste onrecht zijn gang laat gaan??? Wanneer ben je een goede zuster, broeder? En wanneer keert de broederschap zich tegen de broederschap?

Als de discussie van donderdagavond één ding duidelijk maakte, was dat hoe complex de vragen zijn. Hoe complex het samen van mensen is. Hoe complex zusterschap, broederschap is. Zelfs de beste bedoelingen... - ook goed bedoelde interventies... kunnen totaal anders uitpakken.

Je denkt dat je aan het zoeken bent, maar je wordt zelf gevonden.

Je denkt dat je je broer redt... maar omdat Ruben bezig is met zijn eigen plannetje is hij niet aanwezig bij het broederlijk beraad waarin Juda het plan oppert om Jozef naar Egypte te verkopen. De ironie van de geschiedenis... je denkt dat je je broer aan het redden bent... en ondertussen schep je juist ruimte voor het tegendeel – voor Isis anno nu.

De woorden van Juda halen het trouwens ook, hoor, in de ethische commissie van de raad voor de broeder-en-zusterschap. "Laten we hem aan die Ismaëlieten verkopen in plaats van hem om te brengen; hij is tenslotte onze broer, ons eigen vlees en bloed." Mooie woorden, zeker. Maar nog voor dat Juda uitgesproken is hebben Midjanitische kooplieden Jozef al uit de put getrokken en verkocht aan de Ismaëlitische handelskaravaan verkocht[1]. Met al zijn berekening en mooie woorden heeft ook Juda het nakijken. De ironie van de geschiedenis. Goede bedoelingen, en goed bedoelde interventies verkeren zomaar in hun tegendeel. Met als gevolg dat de broers een lege put aantreffen, en dat niemand weet wat er met Jozef is gebeurd. Wir haben es nicht gewusst...

Goede mensen... zoals gezegd, het wordt met de lezing van vandaag geen vrolijke zondag. Wel een heel realistische zondag... en precies dat hangt dus samen. De realiteit is vaak niet vrolijk. De realiteit is vaak nét zo gesloten als het verhaal van vanmorgen lijkt. Zitten er dan nergens kieren in dit verhaal? Kleine streepjes licht? Ik vrees van niet. De streepjes licht die er zijn in het verhaal, Ruben, Juda, verkeren juist in hun tegendeel. En zo gaat dat maar al te vaak, ook in de werkelijkheid. Het gaat altijd anders dan je denkt. Zelfs als je denkt dat het anders gaat dan je denkt.

De kier is misschien alleen... het feit dát dit verhaal verteld wordt. Dat de Bijbel zo ongekend eerlijk wil zijn. Dat de Bijbel niet komt met een flauwe broederschapsmoraal, maar in plaats daarvan met een knal-eerlijk analyserend verhaal over hoe het juist steeds weer fout gaat tussen zusters en broeders. Haast onontkoombaar fout. En ergens vertelt de Bijbel dat Gods geschiedenis met de mensen daar niet aan voorbij gaat. De 'neerdaling ter helle' is deze God niet vreemd.

Het verhaal van vanmorgen is een vreselijk verhaal. Maar het is, om met Reve te spreken, "het is gezien... het is niet onopgemerkt gebeven". Dat geeft ons de moed om door te lezen. Om door te leven.

En ondertussen roept een lezing als deze ons vooral op tot bescheidenheid en voorzichtigheid. Het is één grote waarschuwing: Aan al te goede bedoelingen gaat de wereld ten onder.

Kijk voor je ingrijpt liever eerst nog eens in de spiegel. Kijk eerlijk naar je eigen motieven, Ruben, Juda, Sarkozy, Cameron. Maar kijk ook eerlijk naar de eindeloze ingewikkeldheid van het sámen van mensen. Kan je de gevolgen van je daden overzien? Kan je echt bereiken wat je wilt bereiken? En dat is dan de preek voor vandaag. Meer zit er niet in, vandaag... Meer zit er heel vaak niet in. Dit is het leven.

Amen

De hoop die in de lezing en de preek niet anders dan verborgen kon blijven, klonk voluit wél in het lied na de preek: Lied 990, De laatsten worden de eersten.

Bijzonder klonk, binnen de context van déze viering, ook de openingspsalm, Psalm 130

Gij al Gods bondgenoten, zie naar zijn toekomst uit!

De Heer is vast besloten tot goedertierenheid!

Hoor aan de goede tijding: Hij geeft in zijn geduld
aan Israël bevrijding van onrecht en van schuld.

Tenslotte zongen we verzen uit lied 166a, waarin het hele verhaal van Jozef wordt verteld, en waar in het slotvers een bijzondere invulling wordt gegeven aan 'het loopt altijd anders dan je dacht':

Wat ook de mensen allemaal

van plan zijn of verzinnen,

het wordt door God weer omgedraaid.

Er kan iets nieuws beginnen:

Een koning wordt een lotgenoot.

Wie honger heeft krijgt brood.